

V. Borenius kerääjänä.

Borenius oli perusteellisen työn mies. Leväperäisyyttä hän ei suvainnut missään muodossa, vaan syventyi vakavasti vähäpätöisimpäänkin tehtävään. Hänen luonteensa pääominaisuus, miltei turhantarkkuutta hipova huolellisuus, kuvastuu hänen keräämistänsä runoistakin. Boreniuksen runojen yhteyteen liittämät tiedot laulupaikasta ja -ajasta, runolaulajista, heidän laulutavastaan, suvustaan ja oppimestareistaan ovat ihanteellisen täsmälliset, usein suorastaan pieniä laulajaelämäkertoja. On selvää, että tällaiset huomautukset ovat tutkijoille sangen hyödyllisiä.

Tärkeät ovat myös ne menetelmät, joita Borenius runoja muistiinpannessaan noudatti. Runonkeruumetodin kehittäjänä hän on suuresti ansioitunut.

Borenius oli ensimmäinen, joka johdonmukaisesti käytti foneettista, laulajan ääntämistä seuraavaa kirjoitustapaa. Hänen transskriptionsa on sitä paitsi erittäin tarkka; tuskinpa voi ketään kerääjää, ellei ehkä Genetziä, siinä suhteessa verrata häneen. Esitämme pienen selostuksen Boreniuksen transskriptiosta, nojautuen hänen Vienan Karjalassa ja Anuksessa tekemiinsä runomuistiinpanoihin, joiden kieliasu on foneettisesti täydellisin.

Vokaalien merkintä ei juuri eroa normaaliortografiasta, kuten luonnollista onkin. Silmiinpistävin ero Boreniuksen transskription ja viimeksi mainitun välillä on ü:n käyttö (ü:tä ei kuitenkaan tapaa jälkeen v:n 1872 tehdyissä muistiinpanoissa). Esim. Ühen lööši kummeneštä; Šüötü on šüömät, juotu juomat. Diftongien merkitsemisessä huomaamme pari erikoisuutta. Sellaisissa i-loppuisissa diftongeissa, joiden

jälkikomponentti on heikosti ääntyvä, on i kirjoitettu rivin ylälaitaan, esim. Tagoja ijän igu'ne; Hanho'ni, ilman lintu'ni. Diftongit, jotka ääntyvät yhtenä tavuna, ovat varustetut alapuolella olevalla, ylöspäin aukeavalla kaarimerkillä, esim. Anni t^uttö, ainuo^u neiti; Soam mie rauta'sen rakehen. Jos taas diftongi runomitan vuoksi jakaantuu kahteen tavuun, on kaari päinvastaisessa suunnassa. Esim. Mat' on juurilla mo^oannuñ; Hopeita huopin täüven.

Merkeistä, joita Borenius käyttää kirjoittaessaan konsonantteja, mainittakoon seuraavat:

»Pehmeäkerakkeisella» murrealueella esiintyvät klusilien k, p, t vastineina useissa tapauksissa g, b, d, jonka ilmiön Borenius huolellisesti tuo esille. Esim. Tuogoa rujot, käügöä rammät; Läküttelen lämbömällä; Ed mäne lohem püüvänderähe. Myöskään s:n vaihtelu z:n kanssa ei jäänyt Boreniukselta huomaamatta. Esim. z:stä: Annoin ainuon sizaren; Kirbozi pihet pivosta. Tapauksissa, joissa sibilantit ääntyvät leveällä kourusupistumalla, hän käyttää merkkejä š ja ž, esim. Šattu tiellä vaššakkaha; Veži-koiran kokkaluihe. Borenius varustaa toisinaan, omituista kyllä, h:nkin samanlaisella väkämerkillä: Tabasiš se taškuhusse; Liitil purjeh-puunenähe.¹ Nasaaleissa herättää huomiota n:n vaihtelevaisuus. Borenius merkitsee sen paitsi n:llä myös ñ:llä ja ñ:llä. Esim. ñ:stä: Jo tunši tuhoñ tulovañ; Kokko künzieh hivouve. Genetz käyttää n:ää vain eng-äänteen merkkinä (yhtymissä nk ja ng), mutta Boreniuksella se esiintyy samoissa asemissa kuin ñ:kin.² Esim. Kerran souvin suoveziä; Kanzassa ülenövässä. Ilmeisesti Boreniuksella tämä piste onkin nasaalisuuden, eikä eng-äänteen merkkinä. Muuten olisi ollut asiallisempaa merkitä se nasaalia edeltävän vokaalin yläpuolelle, sillä vokaalihan tässä tapauksessa nasaloituu. Boreniuksen transskriptio noudattaa tarkoin kansan ääntämistä tapauksissa, joissa n kuuluu lausefoneettisista syistä m:nä. Esim. Toizem puolem purzo-puugi; Sitä item moamoseñi. Muuta-

¹ Merkki ñ esiintyy myöskin Genetzin käsikirjoituksissa.

² Maist. Eino Leskinen on ilmoittanut, että Genetzilläkin on käsikirjoituksissaan ñ myös sanan lopussa olevan, heikosti artikuloitun n:n merkkinä.

missa harvoissa kohdin havaitsee heikosti artikuloitun n:n kirjoitetuksi rivinyllisenä. Esim. Oisiⁿ onkella olija. Geminaattakonsonantit Borenius merkitsee kahdella kirjaimella. Mutta omituinen poikkeus on ainakin yhdessä runossa, jossa geminaatta-n on kirjoitettu Lönnrotin tapaan n:llä; esim. Añan ainuot hopieni; Añan ainuon oroni.¹ Puolivokaleista j ja v mainittakoon, että milloin ne esiintyvät heikosti kuuluvina siirtymä-äänteinä, Borenius kirjoittaa ne rivin ylälaitaan, esim. Virkki suulla julgi^lalla; Ošmotar olu^von seppä. Borenius havaitsi myös karjalan kielen affrikaatoille ominaisen pituusvaihtelun. Miltei aivan säännöllisesti hän merkitsee ts-yhtymän avonaisen tavun alussa tš:llä, mutta suljetun tavun alussa tš:llä. Tapasimme tämän ylöspäin aukeavan kaarimerkin jo diftongien yhteydessä. Tässäkin sen tehtävänä on osoittaa, että sen yläpuolella olevat äänteet kuuluvat samaan tavuun; tš on siis sama kuin nykyisen foneettisen transskription *tʃ*. Esim. avonaisen tavun alussa esiintyvistä affrikaatasta: Rauvan roanan kattšojoa; Rammat rattšahin ajele. Esim. affrikaatasta suljetun tavun alussa: Kahesta karitšan luusta; Ijän kaikkista katšehta. Boreniuksella on kyllä sellaisiakin sanoja, jotka ovat kirjoitetut tästä säännöstä poikkeavalla tavalla. Parissa tapauksessa on aivan johdonmukaisesti merkitty tš nykyään avonaisen tavun alussa. Näin on laita sanassa »itse». Esim. Itše noin šanoikse virkko; Itše lauluilla rupesi. Myös imperatiivin yksikön II persoonassa on viimeisen tavun alussa olevan ts-yhtymän merkkinä tš, esim. Katšo sie vävüni silmät; Valitše valiosi nyt; Kutšu kurjat, kutšu keuhät. Näin kirjoitetut muodot vastaavat ilmeisesti täysin laulajain ääntämistä. Mutta niiden lisäksi tapaamme aika viljalti sanoja, joissa tš on epäjohdonmukaisesti suljetun ja samoin tš avonaisen tavun alussa. Niitä voi tuskin selittää muulla tavoin kuin otaksumalla, että kii-reellisessä muistiinpanotyössään Borenius ei ole aina ehtinyt kiinnittää tarpeellista huomiota yksityisten äänteiden mer-

¹ Toisaalta ei ole mahdotonta, että tämä merkintätapa kuvastaisi todellista kantaa, sillä karjalassa esiintyy *antaa* verbin taivutuksessa poikkeuksellisia muotoja: *anan*, *ana*. (Maist. Leskisen tiedonanto.)

kitsemiseen. — Otamme näytteeksi pari pientä katkelmaa, joista ilmenee, miten selvän eron Borenius teki tts:n ja ts:n välillä.

»Kats^o ijät, kats^o lännet,
Kats^o pitkim Pohjoñ rannat.
Katt^o ijät, katt^o lännet,
Katt^o pitkim Pohjoñ rannat.»

(Kahdessa ensimmäisessä säkeessä on imperatiivin yksikön II persoona, kahdessa jälkimmäisessä taas indikatiivin imperfektin III persoona yksikössä.)

»Lautt^saset lakuolihe
Laut^sallista laulajoa.»

(Edellisessä säkeessä affrikaatta avonaisen, jälkimmäisessä suljetun tavun alussa.)

Muljeeratun affrikaatan *tš* merkinä on Boreniuksella, samoin kuin Genetzilläkin, t. Esim. Seittemellä sieram peällä; Ite nuin sanoikse virkki.

Mainitsimme muljeerauksen. Boreniuksen transskriptio tuo tämän karjalan kielen konsonanteissa yleisen ilmiön tarkoin esille. Yksityiskohtainen selvitys tapauksista, joissa Borenius käyttää muljeerausmerkkiä, tulisi sangen laveaksi, ja koska tarkoituksemme on esittää aivan yleispiirteinen katsaus hänen transskriptioonsa, on meidän tässä yhteydessä tyydyttävä vain toteamaan, että se varsin täsmällisesti soveltuu sääntöön: »Aunuksen ja Vienan läänin itäosassa — — — on palatalisatsioni paljon yleisempi kuin lännempänä.»¹

Edellä oleva selostus lienee osoittanut, että Boreniuksen runojen äänneasu on tarkka — aivan hämmästyttävän tarkka 1870-luvun foneetikon transskriptioksi. Hän olikin yhtä hyvin kielimies kuin kansanrunouden tutkija; muistettakoon vain, että runojen vaellusteoriaansa hän muodosti lähtökohtanaan etupäässä kielelliset ilmiöt. Mutta tällaisella foneettisella kirjoitustavalla on kieltämättä myös varjopuolensa. Jos näet muistiinpantaessa kiinnitetään liaksi huomiota runojen kieleen, jää niiden sisällitys usein vajavaiseksi. On sangen vaikeaa

¹ H. Ojansuu, Karjala-aunuksen äännehistoria 79.

saada runo paperille täydellisenä foneettisessa asussa. Ja vaikka tässä onnistuttaisiinkin, vie muistiinpaneminen runsaasti aikaa. Näin ollen Borenius joutui työssään monesti pulmalliseen tilanteeseen. Hän itse mainitsee, että hänellä oli tarkoituksenaan »saada runot kirjaan niin tarkkaan kuin mahdollista aivan siinä muodossa, jossa laulaja ne on esittänyt. — — — Sitä tarkoituksperää ei kuitenkaan ole käynyt täydellisesti saavuttaminen laulajia väsyttämättä ja heiltä saatavia runovaroja vähentämättä.»¹ Oivaltaessaan tämän ristiriidan Borenius myöhemmissä muistiinpanoissaan huomattavasti yksinkertaistutti kirjoitustapaansa. Luulisi, että runojen kielipuku olisi tästä muutoksesta kärsinyt. Mutta niin ei ole laita. Vv. 1877 ja 1879 tehdyistä kirjaanpanoista kuvastuu karjalan kielen perinpohjainen tuntemus, jota Boreniuksella ei vielä yhtä suuressa määrin ollut edellisten retkien aikana. Sen tähden 1871 sekä osittain 1872 saatujen runojen foneettisessa asussa voi huomata melko paljon haparoivaa ja satunnaista. —

Borenius teki älykkään havainnon, että laulajien sanelemalla ja laulamalla esittämien runojen kielessä on huomattavia eroavaisuuksia. Lausuessaan laulajat käyttävät useimmiten puhekielen muotoja, jota vastoin laulettu runon kieli on sidotumpaa, rytmiä tarkoin noudattavaa. Siten se usein säilyttää esim. tavalliselle puheelle vieraita taivutusmuotoja, joiden nojalla voidaan osoittaa runon kulkeutuneen toiselta murrealueelta, taikka äänteellisiä arkaismeja, jotka ovat proosakielestä ammuin hävinneet. Borenius piti näitä yleisjä runokielen eroavaisuuksia erittäin tärkeinä, ja saadakseen ne täydellisesti esille hän antoi laulajan esittää virtensä kahdesti, tavallisesti ensin lausuen, toisella kerralla laulaen. Vertaillessaan molempia kirjaanpanoja keskenään Borenius sai alinomaan huomata, että niiden kielelliset eroavaisuudet rajoittuivat eräisiin määrättyihin tapauksiin. Niistä tärkeimmät ovat hänen muistiinpanojensa² (jotka koskevat vain Venäjän Karjalasta saatujen runojen kieltä) mukaan seuraavat:

¹ SKS; BII 157.

² SKS; BII 159.

Puhekielessä esiintyvien supistuvien verbien imperfekti-muodot ovat lyhemmät kuin runokielessä esiintyvät. Siis esim. lykkäi, tempai, mutta toisaalta: lykkäsi, tempasi. Muuten Borenius sanoo, että puhekielen tyyppiä »tuskin käy selittää runokielen muodosta syntyneeksi, vaan kadonnut konsonantti epäilemättä on alkuperäinen t». Edelleen löydämme Boreniuksen papereista seuraavan merkinnän: »Muutamat omituisuudet lienevät edellisestä siirtyneet jälkimäiseen¹, joka ei olisi kumma seudussa missä joka henki runoja osaa ja laulelee. Semmoisia runokielestä varsinaisia lainattuja muotoja lienee pidettävä -na ja -kana, joita tämän kirjoittaja ei muista kuulleensa Venäjän Karjalan puhekielessä vaan joita suomalaisissa naapuripitäjissä kuulee alituisesti.»² Tällaisten suomen murteiden muotojen Borenius otaksuu pesiytyneen karjalan kieleen lähinnä kiertelevien laukkukauppiaiden ansiosta.

Yleisimpiä ilmiöitä on se, että proosakielen akt. ind. prees. yks. III persoonan päätettä -ou-, -öü vastaa runossa -vi, jota Borenius pitää karjalalle alkuperäisenä. Poikkeus runokielen edustuksesta on myös puheessa illatiivin, optatiivin, verbin persoonattoman muodon, imperfektin III persoonan ja III persoonan possessiivisuffiksin h. Runokieli edellyttää, kuten tunnettua, näissä tapauksissa pitempiä muotoja.

Borenius tekee edellä esitettyjen ilmiöiden valaisemiseksi seuraavan yleislaatuksen huomautuksen: »Runoja lausuttaessa jääpi säe melkein säännöllisesti 7-tavuiseksi, jos sen viimeinen sana on taivutusmuodossa, jonka päätte puhekielessä on lyhempi kuin runokielessä. Laulettaessa silloin täytteeksi tavallisesti lisätään e. Sitävastoin sama päätte säkeen edellisissä osissa paraissa runoseuduissa on arempi, useimmiten säilyttäen alkuperäisempiä muotoja -vi, -ha, -ksi y.m. Usein kuitenkin varsinkin huonommissa seuduissa ja huonommilla laulajilla ilmaantuu lyhemmät muodot säkeen alkuosissakin.»

¹ Tark. runokielestä puhekieleen.

² Tämän lausunnon johdosta on tarpeen mainita, että ainakin Vienan Karjalan nykykielessä ovat liittännäispartikkelit -kana, -känä, -na, -nä tavallisia.

Seuraava näyte¹ riittänee antamaan käsityksen siitä, millaisiin tuloksiin Boreniuksen käyttämä menetelmä johti.

Sanelemalla esitetty.

Tuopa Pohjojan emäntä
Koprin helmañša kokuou
Käsin keäry voattiehe,
Pijan juoksi matkan pitkän
Väljällä jälet šamusi,
Juoksi luoksi Väinämöisen.
Sitte noin sanoikse virkko,
Šanoin virkki, noin nimesi:
»Mitäš itket Väinämöini,
Uriset Uvannon šulho?»
Tuopa vanha Väinämöini
Siihi varšin vastoau:
»Mont' on šyytä itkijällä,
Vaivoa valittajalla.»

Laulamalla esitetty.

(Tuopa Pohjojan emäntä
Koprin helmañša kok)osi
(Käsin keär) (voatti)eñša,
Pian (juoksi matka)t (pitkä)t
(Väljällä jälet šamusi,
Juoksi luoksi Väinämöisen.)
Itse (noin sanoiksi virkko,
Šanoin virkki, noin nimesi:
»Mitäš itket Väinämöini,
Uriset Uvannon šulho?»
Tuopa vanha Väinämöini
Siihi varšin) vastoavi:
»Omp' on (šy)itä (itkijällä,
Vaivo)ja (valittajalla.)»

Huolellisena kerääjänä Borenius usein antoi laulajien esittää runot, jotka hän oli merkinnyt muistiin, muutamien vuosien kuluttua uudelleen. Tällöin hänellä oli mukanaan aikaisemmat kirjaanpanot, joiden oheen hän liitti tällä kerralla ilmenevät erikoisuudet. Boreniuksen vertailumenetelmä on luonnollisesti tehokas keino runojen normaaliasun selville saamiseksi. Usein näet sattuu, että laulaja, esittäessään virsiänsä kerääjälle, unohtaa jonkun säkeen taikka toisaalta sekoittaa joukkoon aivan vieraita aineksia. Nämä tilapäiset muistin erehdykset miltei säännöllisesti korjautuvat runoa toistamiseen laulettaessa. Valaisemme asiaa esimerkillä.²

Alkuperäinen kirjaanpano:

»Lohi leikkoailtaneh,
Soatronaisikse saroikse,
Murkinaisikse muruikse.»
Lohi loiskahti mereh,
Kala kirjo kimmertih:

Vertailu:

(»Lohi leikkoailtaneh),
Kala palstoin pantanehen
(Soatronaisikse saroikse,
Murkinaisikse muruikse.»
Lohi loiskahti mereh),
(Kala kirjo kimmertih),

¹ Latvajärveläistä Sampo-runoa (Bor. IV 1).

² Homasen Ohvon laulamaa Vellamon neidon ongintaa. Varsinainen kirjaanpano v:lta 1872 (Bor. II 89), vertailu v:lta 1879. Viimeksi mainittua täydennämme aikaisemman muistiinpanon mukaan.

»Oho silma ukko utra,
Eli vanha Väinämöini,
Et nüt tuntenut piteä

Ahiñ lasta ainukaista!»

Näytti vasentansa varvastansa,
Oikieta olkapeätä,
Sormie nimetöntänse,
Oallolla 9:nnellä,
Kupahalla 6:nnella:
(»Oho)s (silma ukko utra,
Eli vanha Väinämöini,
Et nyt tuntenut piteä)
Vellamon vetistä neittä,
(Ahiñ lasta ainukaista!«)

Kansansävelmät olivat Boreniuksen »ensimmäinen rakkaus», joka myöskin jäi pysyväisimmäksi. Hänen kokoelmassaan on melodia, joka on merkitty kuulluksi jo 1867. Ja yli viisikymmentä vuotta myöhemmin tapaamme hänet vielä ahertamassa säveltutkimusten parissa. Tämä ihmisiän kestänyt syvälinen harrastus on parhaana takeena Boreniuksen sävelten kokoojana sekä tutkijana suorittaman työn arvokkuudesta. Mainittakoon vain, että Karjalan 832 runosävelmästä on verrattomasti suurin osa hänen keräämiänsä ja että ainoastaan hän on pelastanut unhosta Vienan Karjalan kantelemelodioita. Asiantuntijat ovat todenneet Borenius-Lähteenkorvan keräykset erinomaisiksi; esim. hänen sävelmäinsä julkaisija Armas Launis lausuu, että »ilman hänen monivuotista ja utteraa työtään Venäjän Karjalan sävelmiinsä nähden varsin vähän tutkitulla alueella olisivat tiedot runolaulustamme monessa suhteessa vajanaiset. L:n erikoisansioita on sekin, että hän ensimmäisenä on käyttänyt tieteellisiä näkökohtia huomioonottavaa keräystapaa. Kaikkia mahdollisia, kutakin sävelmää koskevia tietoja on hän koettanut merkitä muistiinpanojensa yhteyteen, vieläpä yksityiskohtaista keskusteluaan laulajan kanssa. L:n muistiinpanot muodostavat kokoelman luotettavimman ainehiston.»¹

Sävelten tutkijana Borenius ei ole erikoisemmin tunnettu, koska hänen kansanmusiikkia koskevat tutkielmansa ovat jääneet julkaisematta tai keskeneräisiksi kuten moni muukin tieteellinen työ, johon hän ryhtyi. Näistä seikoista puhutaan enemmän tuonnempana.

¹ Runosävelmiä II, alkulause.

Vielä jokin sana Boreniuksen kansatieteellisistä keräyksistä ja muistiinpanoista. Hän oli ensimmäinen, joka toi Suomen museoihin lähisukukansojemme esineitä. Boreniuksen kokoelmien tärkeimmän osan muodostavat soittimet, kuten selvää onkin. Oman mainintansa ansaitsevat hänen hankkimansa tiedot kanteleista ja jouhikoista, niiden virityksestä sekä soittajien tekniikan erikoisuuksista. Myöhempi tutkimus on voinut käyttää näitä muistiinpanoja tehokkaasti hyväkseen. Jouhikon erikoistuntija Otto Andersson sanoo niistä: »Nämä tiedonannot ovat suppeudeltaan huolimatta niihin liittyvän etnografisen aineiston keralla oleellisena lisänä kysymyksessä olevaa soitinta koskeviin tietoihin.»¹

---

¹ Stråkharpan 60.